

# بازخوانی داستان حضرت آدم (ع) در آیات متشابه قرآن

اکرم مختاری

دکتر داود اسماعیلی

Email: mehrazinprint@yahoo.com • ۳۱-۳۲۳۳ ۱۴۱۷ :مهرآذین: انتشارات. اصفهان

- قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان
- شمارگان: ۱۰۰۰
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۸۴-۵-۶-۰
- انتشارات: مهرآذین
- تیرت چاپ: اول ۱۳۹۹
- نویسندگان: اکرم مختاری، دکتر داود اسماعیلی (عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان)
- عنوان: بازخوانی داستان حضرت آدم (ع) در آیات مشابه قرآن

MEHR AZIN PUBLICATION  
انتشارات مهرآذین

شماره کتابشناسی ملی: 6175919

رده بندی دیویی: 207/159

رده بندی کنگره: BP159

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۸۸۴-۵-۶-۰

(Qur'an -- Mutashabeh va Mokarar (repetitive verses): موضوع:

موضوع: قرآن -- آیات مشابه (آیات مکرر)

Adam -- In the Quran: موضوع:

موضوع: آدم -- در قرآن

وضعیت فهرست نویسی: فیه

شابک: 978-600-7884-56-0

مشخصات ظاهری: ۲۱۰ ص.

مشخصات نشر: اصفهان: مهر آذین، ۱۳۹۹.

داود اسماعیلی.

عنوان و نام پدیدآور: بازخوانی داستان حضرت آدم (ع) در آیات مشابه قرآن / اکرم مختاری،

سروش مختاری، ۱۳۵۹ -

# فهرست مطالب

| عنوان                                | صفحه |
|--------------------------------------|------|
| مقدمه                                | ۱۱   |
| فصل اول:                             | ۱۳   |
| کلیات و مفهوم شناسی                  | ۱۳   |
| درآمد                                | ۱۴   |
| پیشینه تشابه لفظی در پژوهش های قرآنی | ۱۶   |
| چیستی تشابه و تکرار                  | ۱۸   |
| الف: مفهوم لغوی تشابه                | ۱۹   |
| ب: مفهوم اصطلاحی تشابه               | ۲۰   |
| ج: مفهوم لغوی تکرار                  | ۲۳   |
| د: اصطلاح تکرار در علم بلاغت         | ۲۴   |
| بررسی انواع تکرارهای قرآن            | ۲۵   |
| الف: تکرار یک آیه                    | ۲۵   |
| ۱. تکرار آیه بافاصله در یک سوره      | ۲۵   |
| ۲. تکرار آیه در فواصل آیات یک سوره   | ۲۷   |
| ۳. تکرار آیه در دو یا چند سوره       | ۳۱   |
| ب. تکرار جمله                        | ۳۳   |
| ۱. تکرار یک یا چند جمله در یک سوره   | ۳۳   |
| ۲. تکرار یک یا چند جمله در دو سوره   | ۳۶   |
| ۳. تکرار یک جمله در یک آیه           | ۳۸   |
| ۴. تکرار یک جمله در دو آیه مجاور     | ۳۸   |
| ج. تکرار یک کلمه                     | ۳۹   |

## انواع اختلاف در کاربرد آیات متشابه لفظی ..... ۴۰

الف: اختلاف بر اساس ساختار اسم ..... ۴۰

۱. جمع یا مفرد بیان شدن اسم یا صفت ..... ۴۱

۲. تفاوت در تذکیر و تأنیث ضمیر ..... ۴۲

۳. تفاوت در اعراب کلمات ..... ۴۵

ب: اختلاف بر اساس ساختار فعل ..... ۴۶

۱. اوت در افعال ..... ۴۶

۲. اختلاف فعل در ادغام و فک ..... ۴۸

۳. اختلاف در حرف اضافه ..... ۴۹

۴. اختلاف مل در آنیز و تأنیث ..... ۵۰

ج: اختلاف بر اساس ساختار جمله ..... ۵۲

۱. تفاوت جمله در سیمیه و فعلیه ..... ۵۲

۲. تقدیم و تأخیر قسمتی از جمله ..... ۵۳

۳. جابه‌جا شدن یک حرف یا کلمه ..... ۵۴

## اسرار و فواید تکرار در قرآن ..... ۵۴

الف: تقریر ..... ۵۵

ب: تأکید ..... ۵۵

ج: تذکر و یادآوری ..... ۵۶

د: پندپذیری و عبرت‌گیری ..... ۵۶

ه: تعظیم و تحویل ..... ۵۷

و: وعید و تهدید ..... ۵۷

ز: تعدد متعلق ..... ۵۸

ح: طولانی شدن سخن و بیم فراموشی ..... ۵۹

ط: مقبول واقع شدن کلام ..... ۵۹

ی: دفع توهم در عبارت ..... ۵۹

..... ۵۹

## اسرار و فواید تکرار قصه‌های قرآن ..... ۶۱

الف: بیان جلوه‌های فصاحت و بلاغت قرآن ..... ۶۲

|                                                                   |     |
|-------------------------------------------------------------------|-----|
| ب. تقویت روحیه پیامبر (ص) و مسلمانان                              | ۶۳  |
| ج. قابلیت دسترسی همگانی                                           | ۶۳  |
| د. بیان مطلب جدید                                                 | ۶۳  |
| ه. هماهنگی قصه با اهداف سوره                                      | ۶۴  |
| و. عبرت‌پذیری                                                     | ۶۴  |
| ز. تأکید بر وسعت و شمول مفاهیم قصه                                | ۶۵  |
| ح. گره‌خورده با مسائل اجتماعی و سیاسی                             | ۶۵  |
| ط. ه. همگی با دعوت پیامبر (ص)                                     | ۶۵  |
| ی. تثبیت اصول اعتقادی در اذهان عمومی                              | ۶۶  |
| ک. وعید و تهدید                                                   | ۶۶  |
| ل. آگاهی بخشی                                                     | ۶۶  |
| فصل دوم:                                                          | ۶۷  |
| نقش سیاق در تکرار داستان حضرت آدم (ع) در سوره‌های مختلف قرآن کریم | ۶۷  |
| مفهوم و کارکرد سیاق                                               | ۶۹  |
| الف: مفهوم شناسی سیاق                                             | ۶۹  |
| ب: عناصر سیاق                                                     | ۷۳  |
| نقش سیاق در بازنگری مفاد آیات                                     | ۸۶  |
| الف. اختلاف اسم در مفرد و تثنیه                                   | ۸۶  |
| ب. اختلاف فعل در معلوم و مجهول                                    | ۸۸  |
| تأثیر سیاق در آیات ناظر به داستان حضرت آدم (ع)                    | ۹۰  |
| الف. نگرشی کلی به سیاق داستان آدم (ع) در سوره بقره                | ۹۱  |
| ب. نگرشی کلی به سیاق داستان آدم (ع) در سوره اعراف                 | ۹۳  |
| ج. نگرشی کلی به سیاق داستان آدم (ع) در سوره طه                    | ۹۵  |
| د. تحلیل قرائن ناظر بر سیاق تکریم در سوره بقره                    | ۹۶  |
| ۱. قرائن پیوسته لفظی                                              | ۹۷  |
| ۲. قرائن ناپیوسته لفظی                                            | ۱۰۶ |

- ه. سیاق مرکب تکریم و توبیخ در سوره اعراف ..... ۱۰۸
۱. قرائن پیوسته لفظی ..... ۱۰۹
- و. سیاق موعظه و انداز در سوره طه ..... ۱۱۱
۱. قرائن پیوسته لفظی ..... ۱۱۲

## مجاوره خداوند با ابلیس ..... ۱۱۴

- الف. ساختار مجاوره خداوند با ابلیس در سوره اعراف ..... ۱۱۴
- ب. ساختار مجاوره خداوند با ابلیس در سوره حجر ..... ۱۱۶
- ج. ساختار مجاوره خداوند با ابلیس در سوره اسراء ..... ۱۱۷
- د. ساختار مجاوره خداوند با ابلیس در سوره ص ..... ۱۱۸
۱. تحلیل این ناظر بر سیاق سخط و غضب الهی در سوره اعراف ..... ۱۲۰
- اول: قرائن پیوسته لفظی ..... ۱۲۰
- دوم: قرائن ناپیوسته لفظی ..... ۱۲۵
۲. بررسی سیاق آبا و امتناع در سوره حجر ..... ۱۲۹
- اول: قرائن پیوسته لفظی ..... ۱۲۹
- دوم: قرائن پیوسته غیرلفظی ..... ۱۳۰
۳. بررسی سیاق تحقیر آدم توسط ابلیس در سوره اسراء ..... ۱۳۱
- اول: قرائن پیوسته لفظی ..... ۱۳۱
۴. بررسی سیاق تکبر در سوره ص ..... ۱۳۳
- اول: قرائن پیوسته لفظی ..... ۱۳۳
- دوم: قرائن پیوسته غیرلفظی ..... ۱۳۶

## فصل سوم: ..... ۱۳۹

- بررسی نکات تفسیری، بلاغی و ادبی صحنه‌های مختلف داستان حضرت آدم (ع)
- در سوره‌های مختلف ..... ۱۳۹

## خلقت آدم، فرمان خداوند به ملائک در سجده به آدم و تمرد ابلیس ..... ۱۴۰

- الف. خلقت آدم ..... ۱۴۰
۱. تحلیل معناشناختی آیات ..... ۱۴۰
۲. نکات تفسیری آیات ..... ۱۴۳

|          |                                                     |
|----------|-----------------------------------------------------|
| ۱۴۴..... | ۳. نکات بلاغی و ادبی آیات.....                      |
| ۱۴۵..... | ب. امر به سجود و سجده فرشتگان.....                  |
| ۱۴۵..... | ۱. ساختار معنائشناختی آیات.....                     |
| ۱۴۶..... | ۲. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۴۸..... | ۳. نکات بلاغی آیات.....                             |
| ۱۴۹..... | ج. تمرد ابلیس.....                                  |
| ۱۴۹..... | ۱. نکات معنائشناختی آیات.....                       |
| ۱۵۰..... | ۲. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۵۲..... | ۳. نکات بلاغی آیات.....                             |
| ۱۵۴..... | رانده شدن شیطان، استدلال بر عصیان و مهلت خواهی..... |
| ۱۵۴..... | الف. توبیخ ابلیس.....                               |
| ۱۵۵..... | ۱. نکات نحوی آیات.....                              |
| ۱۵۵..... | ۲. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۵۷..... | ۳. نکات بلاغی آیات.....                             |
| ۱۵۸..... | ب. استدلال ابلیس بر عصیان.....                      |
| ۱۵۹..... | ۱. نکات نحوی آیات.....                              |
| ۱۵۹..... | ۲. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۶۱..... | ۳. نکات بلاغی آیات.....                             |
| ۱۶۲..... | ج. رانده شدن شیطان.....                             |
| ۱۶۲..... | ۱. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۶۶..... | د. مهلت خواهی.....                                  |
| ۱۶۶..... | ۱. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۶۸..... | ه. سوگند ابلیس در اغوای آدم.....                    |
| ۱۶۹..... | بررسی نکات تفسیری آیات.....                         |
| ۱۷۰..... | سکونت در بهشت، وسوسه شیطان و هبوط آدم.....          |
| ۱۷۰..... | الف. سکونت در بهشت.....                             |
| ۱۷۱..... | ۱. ساختار نحوی آیات.....                            |
| ۱۷۲..... | ۲. نکات تفسیری آیات.....                            |
| ۱۷۵..... | ۳. نکات بلاغی و ادبی آیات.....                      |

|                                   |     |
|-----------------------------------|-----|
| ب. وسوسه شیطان.....               | ۱۷۶ |
| ۱. نکات معناشناختی آیات.....      | ۱۷۶ |
| ۲. نکات تفسیری آیات.....          | ۱۷۷ |
| ۳. نکات بلاغی آیات.....           | ۱۷۹ |
| ج. هبوط آدم.....                  | ۱۸۱ |
| ۱. ساختار تفسیری آیات.....        | ۱۸۱ |
| ۲. نکات بلاغی و ادبی در آیات..... | ۱۸۸ |
| خلاصه معنی ب.....                 | ۱۹۰ |
| فهرست منابع.....                  | ۱۹۳ |

## مقدمه

بیان سخن در صورت‌های گوناگون «تکرار» یا «متشابه لفظی» است که تشابه در لفظ و اختلاف در معنا را به دنبال دارد. این شیوه بیانی از جمله قالب‌های کاربردی است که در همه زبان‌ها باهدف تأکید و فهماندن سخن به مخاطب استفاده می‌شود. قرآن کریم نیز از این روش برای بهره‌مندی بهتر و بیشتر از آموزه‌ها و رسوخ مبانی معرفتی در ذهن مخاطبان خود بهره‌برده است. از این رو در قرآن کریم شاهد تکرار عبارات، جملات و داستان‌ها در یک یا چند سوره هستیم. در آیات متشابه لفظی باوجود شباهت ظاهری تفاوت‌هایی مانند تقدیم و تأخیر کلمات، ذکر یا حذف برخی از اجزاء جمله، تبدیل حرفی به حرف دیگر، ایجاز و اطناب و ... دیده می‌شود. در کنار این تفاوت‌ها با بررسی عناصر روش‌شناسی سیاق در هر مورد، اعجاز بیانی قرآن نمودار می‌گردد. بر این اساس نگاه عمیق‌تر به تکرارهای قرآن حاکی از نقش محوری آیه مکرر در یک سوره، تأکید بر هدف سوره و اشاره به شباهت برخی از سوره‌ها با یکدیگر است.

پژوهش حاضر با تأمل بر آیات متشابه لفظی در قرآن، به تحلیل چرایی و ظرافت‌های موجود در تکرار داستان آفرینش آدم (ع) پرداخته و تأمل بر نقش سیاق در هفت سوره‌ای که این داستان در آن‌ها طرح شده، قرائن مختلف متنی هر کدام را استخراج و وجوه ادبی-بلاغی آن‌ها را بررسی نموده است. در این راستا با توجه به نقش محوری حضرت آدم (ع) در برخی سوره‌ها و نقش محوری ابلیس در برخی دیگر، عناصر مختلف داستان در هر سوره تفکیک و روشن شده که تکرار صحنه‌های داستان در هر سوره، همراه با ظرافت‌های معنایی و بلاغی خاصی است که جلوه‌های ادبی اعجاز قرآن را به تصویر می‌کشد؛ از این رو در پایان نکات ادبی و بلاغی تکرار فرازهای داستان آفرینش در سوره‌های مختلف قرآن تبیین شده است.